

В.А. Андреева,

к.е.н., доцент

кафедри економіки підприємств,

конкурентної політики та інноваційного розвитку

Університету економіки та права «КРОК»

Сталий розвиток як умова економічної безпеки України

Стаття присвячена дослідженню еколого-економічної безпеки як процесу в умовах сталого розвитку. Запропоновано визначення категорії «еколого-економічної безпеки», розподено сегменти та загрози еколого-економічній безпеці, проаналізовано наслідки рецесії в розвинутих економіках, які становлять загрозу економічній безпеці України.

В.А. Андреева,

к.э.н., доцент

кафедры экономики предприятий,

конкурентной политики и инновационного развития

Университета экономики и права «КРОК»

Устойчивое развитие

как условие экономической безопасности Украины

Статья посвящена исследованию эколого-экономической безопасности как процесса в условиях устойчивого развития. Предложено определение категории «эколого-экономическая безопасность», распределены сегменты и угрозы эколого-экономической безопасности, проанализированы последствия рецессии в экономике развитых стран, которые несут угрозу экономической безопасности Украины.

V.A. Andryeyeva

Sustainable development

as the condition of Ukraine economical safety

The article is dedicated of ecology-economical safety research as a process at the sustainable development conditions. The definition of «ecology-economical

safety»category is suggested, segments and threats of ecology-economical safety are distributed and recession consequences of developing country economics are analyzed, which Ukrainian economical safety threaten.

Ключові слова

Еколого-економічна безпека, економічна система, екодеструктивний вплив, навколишнє середовище, екологізація економіки.

Постановка проблеми

Найважливішою складовою частиною розвитку суспільства є сприятливе еколого-економічне середовище. Еколого-економічна ситуація в світі, і зокрема в Україні, стає все більш загрозливою. Україна через високий рівень концентрації промислового виробництва та сільського господарства, внаслідок нераціонального використання природних ресурсів протягом десятиріч перетворилася на одну з найнебезпечніших в екологічному аспекті країн.

Водночас, ринкові відносини в Україні супроводжуються глибокою соціально-економічною кризою, яка уповільнює суспільний розвиток. Комплекс проблем, пов'язаних з ринковими трансформаціями, підсилюється такими економічними явищами, як дефіцит державного бюджету, інфляція, падіння рівня виробництва, наявність безробіття та різке падіння рівня життя населення. Очевидною стала необхідність радикальної зміни парадигми сталого розвитку. Адже жодні екологічні й природоохоронні заходи, навіть комплексного характеру, а також широкомасштабні техніко-технологічні новації і жорсткі економічні механізми регулювання ресурсо-екологічних процесів неспроможні забезпечити в майбутньому оптимальне функціонування біогеоценозів та людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання дослідження управління економічною безпекою набули широкого висвітлення у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених як О.А. Кириченко, С.М. Лаптев, О.І. Захаров, В.І. Грушко, П.Я. Кравчук, З.С. Варналій, Л.В. Гнілицька, А.В. Кірієнко, Н.М. Євдокимова, А.М. Штангрет,

В.І. Ярочків, В.В. Прохорова, П.Я. Кравчук, Є.А. Олейніков, Н.Й. Реверчук, С.І. Шевченко.

Серед вчених, роботи яких присвячені вивченню впливу забруднення навколишнього природного середовища на економіку, знаходяться Л.С. Гринів, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, Л.Г. Мельник, О.В. Прокопенко, П.Г. Олдак, І.М. Синякевич, Ю.І. Стадницький, Ю.Ю. Туниця та ін.

Україна перебуває серед країн, в яких збереглися протиріччя суспільної моделі, орієнтованої на нераціональне природокористування. Технології та інвестиції в Україну не спрямовані на кардинальне розв'язання існуючих протиріч. Інтереси бізнесу все ще не співмірні з можливостями природного середовища. Неефективний державний менеджмент обумовлює виникнення значних екологічних проблем та пов'язаних з ними негативних соціально – економічних наслідків [4].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася 1992 р. в м. Ріо-де-Жанейро, було одностайно проголошено, що основою розв'язання гострих соціально-економічних і ресурсо-екологічних проблем є перехід до моделі сталого розвитку та задекларовано принципи стійкого екологічно безпечного розвитку, а також прийнято два історичні документи: «Декларацію у справі природного середовища і розвитку» і «Глобальну програму дій – Порядок денний 21» (Агенда-21).

За визначенням Світової комісії ООН з розвитку та навколишнього середовища (Комісія Брундтланд), сталий розвиток (анг. sustainable development) - це такий розвиток, який забезпечує потреби нинішнього покоління без втрат для майбутнього покоління забезпечити свої власні потреби. Існує досить багато тлумачень цього терміну, проте жодне з них не стало загальновизнаним. Але в усіх випадках йдеться про розвиток у межах господарської (екологічної) ємності природного середовища, що не вносить незворотних змін у природу і не створює загрози для людського потенціалу.

Необхідність переходу України на модель сталого розвитку об'єктивно зумовлена демографічним «вибухом», сучасною науково-технічною революцією, а також нинішнім кризовим станом біосфери, зниженням її відтворювальних та асиміляційних можливостей внаслідок надмірних антропогенних навантажень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження еколого-економічної безпеки як процесу в умовах сталого розвитку, розподіл сегментів та загроз еколого-економічній безпеці, аналіз наслідків рецесії в розвинутих економіках, які становлять загрозу економічній безпеці України

Виклад основного матеріалу дослідження

Перспективи нової світової кризи голова МВФ Кристина Лагард чітко окреслила для головуючих центробанків світу на конференції в м.Джесон Хоул, Америка (серпень 2011 р.). Нерішучість у фіскальній політиці США, Франції, Німеччини, Британії зводить нанівець відновлення економіки після кризи, а також ставить під загрозу світову економіку та економіку України.

За даними II квартала 2011 р. темпи економічного розвитку США, Канади, Франції, Німеччини, Британії можна назвати стагнацією. Citigroup, Societe Generale знизили прогноз глобального економічного росту в 2011 р. з 3,4 до 3,1%. Обираючи між рецесією та дефолтом, більшість країн надають перевагу рецесії, сподіваючись, що центробанки впораються з нею власними зусиллями. Наслідки рецесії в розвинутих економіках становлять загрозу економічній безпеці України та вбачаються нам у такому:

1. Скорочення обсягу українського експорту основних торгівельних партнерів України в ЄС – Італії та Німеччині. Якщо в січні 2011р. експорт був на 55 % вище, ніж в січні 2010 р., то в липні 2011 р. приріст експорту склав всього 26,4 % до липня 2010 р. у зв'язку з зерновим демпінгом з боку Росії та мит на експорт зерна, введених урядом України з 1 липня, які є умовою домовленості з МВФ.

2. Відток іноземного капіталу, несприятливий інвестиційний клімат Україні – в червні-липні 2011 р. в Україну надійшло іноземних інвестицій 748 млн.\$, а лише в червні 2010 р. – 682 млн. \$.

3. Зростання шестимісячної ставки LIBOR з 0,44 до 0,48 за місяць – світові боргові ринки майже зачинені не лише для приватного капіталу, а й для окремих держав у зв'язку з міні кризою на фінансових ринках після зниження кредитного рейтингу США, а також боргової кризи в Європі.

4. Загроза девальвації гривні на 10-15% – дефіцит поточкового рахунку платіжного балансу складає 3,3 млрд. грн., а за підсумками року може досягнути 5-7 млрд. (за оцінкою «Ренессанс Капітал Україна»).

Зазначимо, що в Україні визначено одинадцять сфер, які забезпечують безпеку країни: державна безпека, внутрішньополітична, зовнішньополітична, безпеки державного кордону, воєнна, інформаційна, науково-технічна, соціальна, гуманітарна, економічна та екологічна [1].

Україна - це держава з потужним і розвиненим природно-ресурсним потенціалом, що охоплює мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні та природні рекреаційні ресурси.

Фактично в Україні з 2005 року відбувається погіршення економічного стану та уповільнення темпів економічного росту. Так, реальний ВВП знизився до рівня 102,4%, що на 9,3% нижче ніж в попередньому періоді; приріст промислового виробництва становив 3,1%; загальний обсяг сільськогосподарського виробництва залишився на рівні 2004 року, відбулося скорочення експорту (на 32,7%) та обсягу інвестицій в основний капітал (на 26,1%) [5].

За даними Програми розвитку організації об'єднаних націй (ПРООН) Україна належить до числа країн з середнім розвитком людського потенціалу, в загальному списку займає 78 позицію, значно відстаючи від країн, які входили до складу СРСР: Росія – 62, Білорусія – 63 позиції. У рейтингу Всесвітнього банку, який складається на основі розрахунку ВНД по ППС за 2004р. Україна посіла 112 позицію (серед 208 країн), а в 2005р. –

опинилася на 130. Це свідчить про уповільнення темпів економічного зростання і формування нових загроз розвитку країни.

В 2012 році Міністерство екології та природних ресурсів України планує направити на вирішення екологічних проблем 627 млн. 400 тис. грн. Уточнюється, що з цієї суми 159 млн. Мінекології сподівається отримати від Єврокомісії, при цьому кошти планується направити на зближення екологічного законодавства України з нормами законодавства ЄС. Крім цього, будуть фінансуватись проекти в таких підсекторах, як охорона атмосфери та води, переробка відходів і встановлення біорізномаяття [5].

За багатством мінерально-сировинних ресурсів Україна є однією з провідних держав світу. Копалини зосереджені у 9000 родовищах. Різноманітність і кількість мінеральних ресурсів України зарубіжними експертами оцінюється у 8 балів за 10-бальною шкалою. Україну зараховано до головних мінерально-сировинних держав світу, а за запасами основних видів корисних копалин в розрахунку на душу населення держава посідає одне з перших місць у Європі.

У межах обміну між країнами СНД з України експортується залізо, марганець, титан, циркон, ртуть, графіт, каолін, самородну сірку, вогнетривкі глини, кухонну сіль, високоякісну флюсову сировину, безхлорні калійні добрива, скляні піски, перліт, природне облицювальне та будівельне каміння. Разом з цим, потреба у нафті власним видобутком задовольняється на 8 %, у газі – на 22 %. Сумарна річна потреба у кольорових металах і сплавах становить близько 2 млн. т. Крім того, ще багато видів мінерально-сировинної продукції виробляється із завезеної сировини.

Що стосується показників раціональності та ефективності сучасного природокористування, то вони надзвичайно низькі. Ефективно використовується тільки від 1 до 5 % (у кращому випадку до 8-10 %) залученої до виробничих процесів природної речовини [8].

Негативні економічні явища набувають ще більшого масштабу у зв'язку з відсутністю науково обгрунтованої стратегії національного

розвитку, основаної на економічно та екологічно безпечних орієнтирах. Разом з цим, проблема еколого-економічної безпеки ніколи не існувала відокремлено. Вона є похідною від специфіки економічного зростання на кожній стадії розвитку суспільства в умовах екологічного навантаження. Конкретизований зміст цієї проблеми може змінюватися в залежності від динаміки зовнішніх і внутрішніх умов функціонування економічної системи.

Однією із загроз національній безпеці є глобальне забруднення навколишнього середовища різноманітними відходами людської діяльності, особливо у великих містах. В Україні дуже слабкою є організація збору, утилізації, знешкодження, захоронення промислових і побутових відходів, внаслідок чого можуть наставати надзвичайні ситуації, які становлять безпосередню загрозу екологічній безпеці і такі, що негативно впливають на здоров'я населення (таблиця 1).

Отже, економічна діяльність передбачає постійний вплив на навколишнє природне середовище, стан екологічної безпеки. Екологічна безпека – такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1].

Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, екологічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів. Екологічна безпека- це складова глобальної і національної безпеки, тобто такого стану розвитку суспільних відносин в галузі екології, при якому системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних засобів забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона природного середовища, безпечного для життя та здоров'я людей, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для природних систем та населення

Таблиця 1

Індикатори охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки

Період	Обсяг токсичних відходів та викидів в атмосферне повітря, тис.т	Обсяг знешкоджених токсичних відходів, тис.т	Обсяг переробки відходів, тис.т	Викиди забруднюючих речовин, тис.т	Нормативно очищені стічні води, млн.куб.м	Площа заповідних територій, км ²
2002	23000,2	2292,0	640,0	6049,5	2188	970,8
2003	18728,5	1701,2	726,9	6101,9	2111	1013,6
2004	31304,0	1184,2	931,7	6191,3	1946	1013,8
2005	28349,0	840,1	1102,8	6325,9	1492	1052,5
2006	21674,0	863,4	948,5	6615,6	1315	1056,5
2007	20121,5	847,9	1057,0	7027,6	1304	1104,3
2008	20131,8	1031,2	990,6	7380,0	1245	1107,0
2009	21017,2	918,9	1066,3	7210,3	1357	1146,8
2010	20852,3	825,9	333,2	6442,9	1711	1225,7
2011	13267452,0	145710,7	640,0	6678,8	1760	1310,5

На наш погляд, еколого-економічна безпека передбачає еколого-економічні відносини з приводу досягнення такого рівня розвитку екологізації економіки, при якому здійснюється ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів усіх суб'єктів економіки з урахуванням екодеструктивних процесів.

Екодеструктивні процеси являють собою процеси впливу на людину і навколишнє середовище, що призводять до соціальних, економічних та екологічних наслідків (забруднення, порушення ландшафтів, прямий вплив на організм людини, вплив на особистість людини, вплив на біологічні об'єкти).

Екологізація економіки – цілеспрямований процес перетворення економіки, пов'язаний зі зниженням інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва і споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю суспільного продукту. Екологізація здійснюється через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, які реалізуються як на макро- так і на мікроекономічному рівнях [7].

Еколого-економічна безпека нам вбачається як стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються під впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля.

Критерії безпеки та безперервності розвитку, на наш погляд, є не менш важливими, ніж економічна ефективність та економічний зріст, які є пріоритетними в ринковому індустріально споживчому суспільстві. Отже, тенденція щодо формування потреби в забезпеченні еколого-економічної безпеки набуває актуальності, тому доцільність стану екологічної безпеки набуває соціально-економічної значущості. Адже необхідно розглядати безпеку як цілеспрямований постійний процес підтримки оптимальних параметрів життєдіяльності об'єкта і протидії різним загрозам. В рамках

процесуального підходу до безпеки виділяють алгоритми (програма послідовних дій для досягнення результату) і стадії (етапи) реалізації заходів безпеки [6].

Більшість досліджень з проблем економічної безпеки присвячено визначенню її національного рівня, іншими словами, економічної безпеки України в цілому. Тим часом економічна безпека і стійкий розвиток суб'єктів держави є основою національної безпеки, а розвиток регіонів перебуває на такій стадії, коли наростання старих і виникнення нових загроз безпеці стають непередбачуваними. До того ж не вироблена система управління економічною безпекою регіону в складі державного механізму управління соціально-економічними процесами [2].

Еколого-економічна безпека повинна розглядатись як важлива якісна характеристика економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати оптимальні умови функціонування господарського механізму в цілому, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Зазначимо, що Україна - це держава з потужним і розвиненим природно-ресурсним потенціалом, що охоплює мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні та природні рекреаційні ресурси.

За даними Програми розвитку організації об'єднаних націй (ПРООН) Україна належить до числа країн з середнім розвитком людського потенціалу, в загальному списку займає 78 позицію, значно відстаючи від країн, які входили до складу СРСР: Росія – 62, Білорусія – 63 позиції. У рейтингу Всесвітнього банку, який складається на основі розрахунку ВНД по ППС за 2004р. Україна посіла 112 позицію (серед 208 країн), а в 2005р. – опинилася на 130. Це свідчить про уповільнення темпів економічного зростання і формування нових загроз розвитку країни.

Отже, економічна діяльність передбачає постійний вплив на навколишнє природне середовище, стан екологічної безпеки (рис.1).

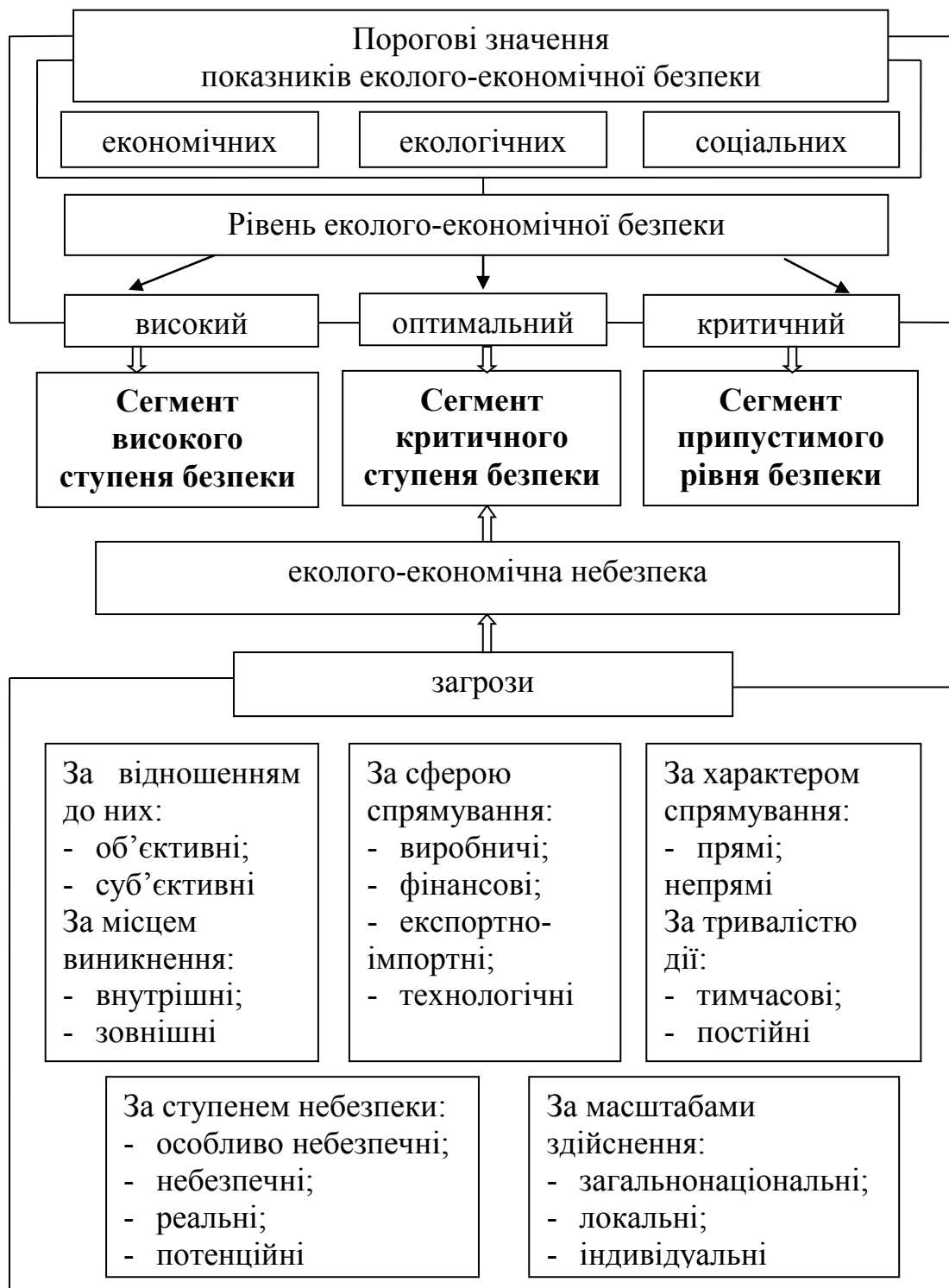

Рис. Розподіл сегментів та загроз еколого-економічній безпеці

За умов зникнення рівноваги в НПС виникає загроза еколого-економічній безпеці. Дано оцінку рівня еколого-економічній безпеці за допомогою коефіцієнта зникнення рівноваги в НПС:

$$k_r = \frac{\sum_i \sum_j S_i^j \times N_{ij} \times R_{ij}}{S},$$

де k_r – коефіцієнт зникнення рівноваги в НПС, який надає узагальнену оцінку ступеня погіршення екологічного стану території, пропонується розраховувати за формулою:

S_i^j - площа території i -ї зони з j -м порушенням, m^2 ;

N_{ij} – рівень j -ї характеристики порушення екологічної ситуації в i -ї зоні в залежності від класу небезпеки (таблиця 1);

R – рівень забруднення від зовнішніх джерел – гранично допустимі концентрації – радіаційне забруднення; викиди транспорту.

Рівень забруднення атмосфери в кратності ГДК: До 0,5 – 1,0; 0,6-1,0 – 0,95; 1,1 -2,0 – 0,9; 2,1 -3,0 – 0,85; 3,1 -4,0 – 0,8; 4,1 -5,0 – 0,75; понад 5,0 – 0,7

S – загальна площа території, m^2 .

Таблиця 2.

Значення коефіцієнту, який враховує рівень загрози екологічній ситуації

Клас небезпеки	Норматив збору, грн./т	N
I	381	0,9
II	87	0,5
III	13	0,3
IV	3	0,2

Якщо постіндустріальне суспільство в економічному зростанні сприймає обмеження екологічного імперативу, воно набуває ознак суспільства сталого економічно безпечного розвитку.

Висновки

Україна повинна стати гарантом виживання свого народу, поліпшення стану всіх регіонів країни, виходу з еколого-економічної кризи. Все це можливо за умов нормування нового екологічно орієнтованого

господарського механізму, встановлення пріоритету закону й територіального управління в питаннях природокористування та охорони довкілля.

Економічна безпека досягається здійсненням єдиної державної політики, узгодженої, збалансованої, скоординованої системою заходів, адекватних внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Неспівпадання національних економічних інтересів, що трансформуються у цілі державної політики безпеки, в тому числі і еколого-економічної, стають причиною зовнішніх та внутрішніх конфліктів, різких протиріч, створюючи загрози, що полягають у такому:

- низька конкурентоспроможність національної економіки, викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей, високою енергоємністю, низькою якістю продукції та високими витратами виробництва;

- набуття монопольного становища окремими структурами у виробництві життєво необхідних товарів;

- погіршення стану платіжно-грошової системи;

- залежність стабільного постачання енергоносіїв від політичних рішень держави-постачальника;

- значне зменшення витрат на наукову, інноваційну та екологічну діяльність, включаючи кошти держбюджету, зниження якості досліджень на стратегічно важливих наукових напрямках, скорочення числа науково-технічних кадрів, що призводить до розвалу науково-технічного потенціалу країни.

Задля зменшення негативного впливу загроз економічній безпеці та забезпечення сталого розвитку економіки України необхідно на державному рівні реалізувати заходи, які сприяли б вирішенню проблем, пов'язаних із здійсненням структурної перебудови вітчизняної економіки, істотного зменшення енерго- і ресурсомісткості ВВП та випуску наукоємної конкурентоздатної продукції, забезпечення альтернативності джерел

надходження енергоносіїв та ефективної диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків.

Література

1. Закон України " Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. N 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

2. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/uazt/2010_2k.pdf.

3. Беляєв О.О. Економічна політика // [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://library.if.ua/book/130/8602.html>.

4. Варналій З.С. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rainbow.gov.ua/news/25.html>.

5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до звіту: <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Кириченко О.А. Управління фінансово-економічною безпекою / О.А.Кириченко, С.М.Лаптев, П.Я.Пригунов, О.І.Захаров . – К.: Дорадо-друк, 2010. – 480 с.

7. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: Підручник. / Л.Г.Мельник – Суми: Університетська книга, 2003. – 348 с.

8. Статистичний щорічник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knigi.tr200.ru>.